

Σειρά ΕΡΜΗΝΕΙΣ τῆς ΙΝΔΙΚΤΟΥ Ἄρ. 4

Διεύθυνση ΑΝΤΩΝΗ ΖΕΡΒΑ

Τίτλος Πρωτοτύπου:
Le Problème de la Conscience Historique
Publications Universitaires de Louvain, 1963.

ISBN: 960-518-017-0

© 1998, «ΙΝΔΙΚΤΟΣ» ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Πατρ. Ἰωακείμ Γ' 45, 106 76 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 72.58.737-8

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΠΡΟΧΟΡΟΣ Α.Ε., ΤΗΛ.: 36.16.226

ΧΑΝΣ-ΓΚΕΟΡΓΚ
ΓΚΑΝΤΑΜΕΡ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΝΤΩΝΗ ΖΕΡΒΑ

ΙΝΔΙΚΤΟΣ
ΑΘΗΝΑΙ 1998

ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΕΜΒΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΒΙΛΧΕΛΜ ΝΤΙΛΤΑΪ

Τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Ντιλτάϊ ἀποβλέπει ἀκριβῶς στὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ στόχου, στὸν καταρτισμὸ μιᾶς «κριτικῆς τοῦ ἱστορικοῦ λόγου» ποῦ θὰ συμπληρῶνει τὴν κριτικὴ τοῦ καθαρῶ λόγου. Ἀλλὰ ἡ διαφορὰ μεταξὺ Ντρώζεν καὶ Ντιλτάϊ εἶναι μεγάλη. Ἐνῶ ὁ Ντρώζεν παραμένει ἕνας ἀπὸ τοὺς διαδόχους — ἂν καὶ πάντοτε μὲ κριτικὴ διάθεση — τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐγγέλου (ἄρκει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι, στὴ δική του λογικὴ τῆς ἱστορίας, ἡ θεμελιώδης ἔννοια τῆς ἱστορίας τίθεται ὡς γενικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου), στὸ ἔργο τοῦ Ντιλτάϊ ἡ ρωμαντικὴ καὶ ἰδεαλιστικὴ κληρονομιά φέρει κιόλας τὰ σημάδια τῶν ἐπιδράσεων ποῦ ἀσκούσε ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ αἵωνα ἡ λογικὴ τοῦ Μίλλ. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Ντιλτάϊ θεωροῦσε ἀνεκάθεν τὴ σκέψη τοῦ ἀνώτερη τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπειρισμοῦ, καὶ αὐτὸ χάρη στὴ ζωηρότατη ἐνόρασή του ποῦ τὸν ἔκανε νὰ διακρίνει τὴν ὑπεροχὴ τῆς «ἱστορικῆς σχολῆς» ἔναντι οἰασδῆποτε φυσιοκρατικῆς ἢ δογματικῆς σκέψεως. Ἴδου τί ἔγραφε σχετικὰ: «Μόνον στὴ Γερμανία μπορεῖ νὰ ἐνεργοποιηθεῖ μιὰ αὐθεντικὴ ἐμπειρία ποῦ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀντικαταστήσει τὸν δογματικὸ καὶ πλήρη προκαταλήψεων ἐμπειρισμό· ὁ Μίλλ εἶναι δογματικὸς γιατί δὲν διαθέτει ἱστορικὴ παιδεία»⁶. Οἱ φράσεις εἶναι σημειωμένες στὸ ἀντί-

6. WILHELM DILTHEY, *Gesammelte Schriften*, τ. V, σελ. LXXIV.

τυπο τῆς Λογικῆς τοῦ Μίλλ που χρησιμοποιοῦσε ὁ Ντιλτάυ. Καί πράγματι, τὸ ἐπίμοχθο ἔργο στοῦ ὁποῖο ὁ Ντιλτάυ ἐπιδόθηκε ἐπὶ σειρά δεκαετιῶν γιὰ νὰ θεμελιώσῃ τις ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ τις διαχωρίσῃ ἀπὸ τις φυσικὲς ἐπιστῆμες, εἶναι ἕνας συνεχῆς διάλογος μὲ τὸ φυσιοκρατικὸ μεθοδολογικὸ ἰδεῶδες, ὑπὸ τὸ ζυγὸ τοῦ ὁποῖου ὁ Μίλλ, στοῦ περίφημο τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ συγγράμματός του, εἶχε ὑποτάξῃ καὶ τις ἴδιες τις ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου⁷. Στὴν ἀποκαλούμενη «ἐξηγητική» ψυχολογία—μὲ τὴ φυσιοκρατικὴ ἔννοια τῆς λέξεως—, ὁ Ντιλτάυ ἀντιτάσσει τὴν ἰδέα μιᾶς ψυχολογίας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου («*geisteswissenschaftliche Psychologie*»), ποὺ θὰ εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε λογῆς δογματισμὸ καὶ κάθε λογῆς ὑποθετικὴ κατασκευή. Στὴ δικαιοδοσία τῆς ἐν λόγῳ ψυχολογίας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐμπίπτει ἡ γνώση καὶ ἡ διατύπωση τῶν νόμων τοῦ πνευματικοῦ βίου, ποὺ ὀφείλουν νὰ ἐπέχουν θέση κοινῶν θεμελίων γιὰ τις διάφορες ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου. Πράγματι, ὅλες οἱ διαπιστώσεις τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀφοροῦν ἐν τέλει πράγματα τῆς «ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας»: πρόκειται γιὰ ἕναν ὄντολογικὸ χῶρο ποὺ δὲν ὑπάγεται στὴν κατηγορία τῆς «ἐξήγησις» ἀλλὰ στὴν κατηγορία τῆς «κατανόησης».

*
* *

⁷ Ἡ προσπάθεια τοῦ Ντιλτάυ γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ θεμελίω-

7. ὁ.π., τ. V, σελ. 56 κ.έ.

ση τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου στηρίζεται στὰ μεθοδολογικὰ συμπεράσματα ποὺ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὰ ὅσα εἶχε ἤδη ἐπιχειρήσει νὰ ἀξιοποιήσῃ ἡ «ἱστορικὴ σχολή» (μὲ τοὺς Ράνκε καὶ Ντρόϋζεν), ἀντιπολιτευόμενη τὸ γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ. Κατὰ τὸν Ντιλτάυ, ἡ μεγαλύτερη ἀδυναμία ποὺ παρουσιάζει ὁ στοχασμὸς τῶν μαθητῶν τῆς «ἱστορικῆς σχολῆς» εἶναι ἡ ἔλλειψη συνέπειας: «ἀντὶ νὰ διελέγξουν τις ἐπιστημολογικὲς προϋποθέσεις τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἀφ' ἑνός, καὶ νὰ ἐξετάσουν τις προϋποθέσεις τοῦ ἰδεαλισμοῦ ποὺ ἄγει ἀπὸ τὸν Κάντ ἕως τὸν Ἐγελὸ ἀφ' ἑτέρου, κατέληξαν σὲ ἕναν ἄκριτο συμφορμὸ ἀμφοτέρων»⁸. Ὁ στόχος τοῦ Ντιλτάυ εἶναι σαφῆς: νὰ ἐντοπισθεῖ, στοῦ σημείου τομῆς μεταξὺ τῆς ἱστορικῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἰδεοκρατικῆς κληρονομιάς ποὺ βαραίνει τὴν ἱστορικὴν σχολή, ἕνα νέο καὶ ἐπιστημολογικῶς στέρρο θεμέλιο· αὐτὸ ἀκριβῶς ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἰδέα του ὅτι ἡ κριτικὴ τοῦ καθαρῶν λόγου τοῦ Κάντ χρειάζεται νὰ συμπληρωθεῖ μὲ μία «κριτικὴ τοῦ ἱστορικοῦ λόγου».

Ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ πρόβλημα τίθεται μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἔχει ἤδη ἐγκαταλειφθεῖ ὁ θεωρητικὸς ἰδεαλισμὸς· ἡ δὲ ἀναλογία ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ σύζευξη τοῦ προβλήματος τοῦ ἱστορικοῦ λόγου μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ καθαρῶν λόγου, πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ κατὰ κυριολεξίαν. Ὁ ἱστορικὸς λόγος ἐπιζητεῖ τώρα τὴν αἰτιολόγησή του, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ καθαρὸς λόγος ἄλλοτε. Σκοπὸς τῆς κριτικῆς τοῦ καθαρῶν λόγου δὲν ἦταν μόνον ἡ κατάλυση τῆς μεταφυσι-

8. ὁ.π., τ. VII, σελ. 281.

κῆς ὡς καθαρὰ λογικῆς ἐπιστήμης τοῦ κόσμου, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ταυτόχρονη διάνοιξη ἐνὸς νέου πεδίου, ὅπου θὰ μπορούσε νὰ γίνεταί αἰτιολογημένη χρῆση τῆς λογικῆς ἐπιστήμης. Ἀκολουθώντας τὸν εἰρμὸ τῶν σκέψεων αὐτῶν, βρισκόμαστε ἀντιμέτωποι μὲ ἓνα διττὸ φιλοσοφικὸ συμβάν. Ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰ, παρ' ὅλον ὅτι ἡ κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου ἐρχόταν νὰ καταγγεῖλει «τίς θεάσεις τῶν δραματιστῶν», δὲν παρέλειπε ὡστόσο νὰ δώσει ἀπόκριση στὸ ἐρώτημα: πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ καθαρὴ ἐπιστήμη τῆς φύσεως; Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ θεωρητικὴ ἰδεοκρατικὴ σκέψη, εἰσάγοντας τὸν ἱστορικὸ κόσμον στὴ σφαῖρα τῆς αὐτοτελοῦς ἀναπτύξεως τοῦ λόγου, ἐνέτασσε τὴν ἱστορικὴ μάθηση στὸ χῶρον τῆς καθαρὰ λογικῆς γνώσεως. Ἡ ἱστορία ἐρχόταν ἔτσι νὰ αποτελέσει ἓνα κεφάλαιο τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Πνεύματος.

Πράγμα πού ὀδηγεῖ τὴ φιλοσοφία νὰ θέσει τὸ ἀκόλουθο πρόβλημα: πῶς μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ στὴ σφαῖρα τῆς ἱστορικῆς γνώσεως κάτι παρόμοιο μὲ ἐκεῖνο πού εἶχε ἐπιτύχει ὁ Κᾶντ ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση τῆς φύσεως; Ἄραγε ὑπάρχει τρόπος νὰ γίνεταί αἰτιολογημένη χρῆση τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων στὸν χῶρον τῆς ἱστορίας, καὶ ταυτοχρόνως νὰ ἀποκηρύσσονται οἱ δογματικὲς κατασκευές;

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Ντιλτάυ διερωτᾶται πῶς μπορεῖ ἡ ἱστορικὴ συνείδηση νὰ καταλάβει τὴ θέση πού κατεῖχε στὸν Ἐγελὸ ἡ ἀπόλυτη Γνώση τοῦ Πνεύματος. Πράγμα τὸ ὁποῖο θέτει περισσότερα προβλήματα ἀπὸ ὅσα ἐπιλύει. Ὁ Ντιλτάυ τονίζει ὅτι δὲν μπορούμε νὰ γνωρίσουμε παρὰ μόνον κατὰ τὴν ἱστορικὴ προοπτικὴ, καθότι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι

ἀκριβῶς εἴμαστε ἤδη ἱστορικὰ ὄντα. Ἀλλὰ μήπως καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικὸς τρόπος ὑπάρξεως τῆς συνείδησῆς μας δὲν ἀποτελεῖ ἄραγε ἀνυπέροχο τέρμονα; Ἀπὸ τὴν πλευρὰ του, ὁ Ἐγελὸς ἐπιλύει τὸ πρόβλημα μὲ τὸ «τέλος» [Aufhebung] τῆς ἱστορίας ἐντὸς τῆς Ἀπόλυτης Γνώσεως· σύμφωνα μὲ τὸν Ντιλτάυ ὅμως, ὁ ὁποῖος παραδέχεται ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῶν ἱστορικῶν σχέσεων εἶναι ἐπιδεικτικὴ συνεχῶν παραλλαγῶν, δὲν πρέπει τάχα νὰ ἀποκλεισθεῖ ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἡ δυνατότητα ἀντικειμενικῆς γνώσεως; Ὁ Ντιλτάυ μελετοῦσε ἀκαταπόνητα τὰ συναφῆ προβλήματα· σκοπὸς τῶν ἀναλογισμῶν του ἦταν ἀκριβῶς νὰ νομιμοποιηθεῖ ὡς ἀντικειμενικὴ ἐπιστήμη, ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση αὐτοῦ πού διέπεται ἀπὸ τὴν ἱστορία. Μεγάλῃ βοήθειᾳ ἐδῶ ἔμελλε νὰ τοῦ προσφέρει ἡ ἰδέα μιᾶς δομῆς πού συγκροτεῖται σὲ ἐνότητα μὲ ἀφετηρία τὸ ἴδιο τῆς τὸ κέντρο. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα σχῆμα ἄρκετὰ εὐχερίστο: ἡ γνώση τῶν ἀπείρων καὶ πολύπλοκων ἱστορικῶν σχέσεων γινόταν τῶρα πράγμα διανοητὸ καὶ ταυτοχρόνως τὸ πεδίο τῆς διευρυνόταν τόσο, ὥστε νὰ συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ οἰκουμενικὴ ἱστορικὴ γνώση. Ἡ ἰδέα μιᾶς δομικῆς σχέσεως πού γίνεταί κατανοητὴ μὲ ἀφετηρία τὸ ἴδιο τῆς τὸ κέντρο ἀντιστοιχεῖ στὴν παλαιὰ ἀρχὴ τῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ ἀνταποκρίνεται συγχρόνως στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἱστορικῆς σκέψεως. Σύμφωνα μὲ τίς ἀπαιτήσεις αὐτές, κάθε ἱστορικὴ στιγμή κατανοεῖται μὲ ἀφετηρικὸ σημεῖο αὐτῆς τὴν ἴδια, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπαχθεῖ στὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ ἐνὸς παρόντος ἐκτὸς αὐτῆς. Πλὴν ὅμως ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἐν λόγῳ σχήματος προϋπέθετε ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἀπαγκιστρῶνεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἱστο-

ρική κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Και πράγματι, τὸ νὰ ἔχεις «ἱστορική αἴσθηση» δὲν σημαίνει τάχα ὅτι θεωρεῖς τὸν ἑαυτό σου ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴν ἐπιρροή πού ἀσκοῦν οἱ προκαταλήψεις τῆς ἐποχῆς σου; Ὁ Ντιλτάϋ ἦταν πεπεισμένος πὼς εἶχε κατορθώσει τὸν ἀπαρτισμὸ μιᾶς ἀληθινᾶ ἱστορικῆς θέασης τοῦ κόσμου· καὶ τοῦτο διότι ὁ ἐπιστημολογικὸς ἀναλογισμὸς του κατὰ βάθος ἓνα πρᾶγμα ἐπιζητεῖ νὰ αἰτιολογήσει, τὴ μεγαλειώδη καὶ ἐπικὴ λήθη τοῦ ἑαυτοῦ πού ἐφάρμοζε ὁ Ράνκε.

Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ μὲ ποιά ἀκριβῶς ἔννοια ἡ ὀπτική τῆς περατότητας καὶ τῆς ἱστορικότητας δὲν θίγουν διόλου, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ντιλτάϋ, τὴν ἐγκυρότητα τῶν γνώσεων πού προσπορίζουν οἱ ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου. Σύμφωνα μὲ τὸν Ντιλτάϋ, καθῆκον τῆς ἱστορικῆς συνείδησης εἶναι νὰ υπερνικήσει τὴν ἴδια τῆς τὴ σχετικότητα, καὶ νὰ αἰτιολογήσει ἔτσι τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς γνώσης στὸν τομέα τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλὰ πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ νομιμοποιηθεῖ ἡ ἀξίωση περὶ ἀντικειμενικότητας, πού προβάλλει ἡ ἱστορικὴ συνείδηση, ὅταν ὁ ἴδιος ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεώς της εἶναι προοικονομημένος καὶ περιορισμένος· καὶ ὅταν μάλιστα ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ ὅλες τὶς ἄλλες γνωστικὲς μορφές πού γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν ἱστορία, οἱ ὁποῖες ἐξαρτῶνται πάντοτε ἀπὸ μία καθορισμένη ὀπτική;

Κατὰ τὸν Ντιλτάϋ, ἡ ἐν λόγῳ νομιμοποίηση δὲν ἐγκτεῖται στὴν ἀπόλυτη γνώση τοῦ Ἐγέλου. Ἡ ἀπόλυτη γνώση εἶναι ἓνα εἶδος ταυτοχρονικῆς αὐτοσυνειδησίας πού συγκεντρώνει τὴν ὁλότητα τῶν φάσεων τοῦ γίγνεσθαι διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται τὸ Πνεῦμα. Καὶ τί ἄλλο καταδει-

κνύει αὐτό, ἂν ὄχι τὴν ἀξίωση τῆς φιλοσοφικῆς συνείδησης νὰ ἐμπεριέχει ἐν αὐτῇ ἅπασα τὴν ἀλήθεια τῆς ἱστορίας τοῦ Πνεύματος, θέση τὴν ὁποία σαφῶς ἀπορρίπτει ἡ ἱστορικὴ θέαση τοῦ κόσμου; Μᾶς χρειάζεται λοιπὸν μία ὀρισμένη ἱστορικὴ ἐμπειρία, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση δὲν εἶναι ὁ ἀπεριόριστος νοῦς ἐντὸς τοῦ ὁποίου τὰ πάντα εἶναι ταυτοχρόνως παρόντα. Κατ' ἀρχήν, γιὰ τὴν πεπερασμένη καὶ ἱστορικὴ συνείδηση, ἡ ἀπόλυτη ταυτότητα συνειδήσεως καὶ ἀντικειμένου εἶναι κάτι τὸ ἄπιαστο: ἡ ἀπόλυτη ταυτότητα τελεῖ πάντα κάτω ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς ἐπιδράσεις. Ἄλλὰ τότε σὲ τί ἔγκειται τὸ προνόμιό της, χάρις στὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ υπερβαίνει τὸν ἑαυτό της καὶ νὰ καθίσταται ἱκανὴ πρὸς ἀπόκτηση ἀντικειμενικῆς ἱστορικῆς γνώσεως;

Ἴδου ἡ ἀπάντηση τοῦ Ντιλτάϋ: ὅσο ἀδιαπέραστο κι ἂν εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, ἡ ζωὴ ἐντούτοις μπορεῖ νὰ κατανοεῖ ἱστορικὰ καὶ τὴ δυνατότητά της νὰ συμπεριφέρεται ἱστορικὰ. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἐμφανίσθηκε ἡ ἱστορικὴ συνείδηση καὶ θριάμβευσε, βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μία νέα κατάσταση. Τοῦ λοιποῦ ἡ ἱστορικὴ συνείδηση δὲν εἶναι πλέον μιὰ ἀστόχαστη ἔκφραση τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Παύει νὰ κρίνει τὰ ὅσα τῆς παραδόθηκαν μὲ τὸ μέτρο πού διαθέτει γιὰ νὰ κατανοεῖ τὴν ἴδια τῆς τὴ ζωὴ, καὶ νὰ διασφαλίζει ἔτσι τὴ συνέχεια τῆς παράδοσης. Ἡ ἱστορικὴ συνείδηση γνωρίζει πλέον νὰ παίρνει θέση ἀναλογιστικῆ ἐναντι τοῦ ἴδιου τῆς ἑαυτοῦ καὶ ἐναντι τῆς παραδόσεως· κατανοεῖ τὸν ἑαυτό της ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἱστορία της καὶ διὰ μέσου αὐτῆς. Ἡ ἱστορικὴ συνείδηση εἶναι ἓνας τρόπος αὐτογνωσίας.

Καλούμαστε λοιπόν να κατανοήσουμε την εμφάνιση και τη γένεση της επιστημονικής συνείδησης μέσα από την ανάλυση της ουσίας της αυτογνωσίας. Και έτσι φωταγωγείται πλήρως η φιλοσοφική αποτυχία του Ντιλτάυ έναντι του προβλήματος που μόνος του επέλεξε να θέσει.

*
* *

Σημείο ἀφετηρίας του Ντιλτάυ είναι ότι ή ίδια ή ζωή ἐνέχει τὸν ἀναλογισμό. Στὸν Γκέοργκ Μίς (Misch)* πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ ὁ ἔπαινος ὅτι ἐφώτισε τὴν κατεύθυνση πού πήρε ὁ Ντιλτάυ πρὸς μία φιλοσοφία τῆς ζωῆς. Ἡ κατεύθυνση αὐτὴ διέπεται ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ ζωή ὡς τέτοια συγκομίζει γνώση. Ἀκόμη καὶ ἡ στενὴ οἰκειότητα πού ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ «βιώματος» περικλείει μέσα τῆς ἓνα εἶδος ἐπιστροφῆς τῆς ζωῆς στὸν ἑαυτὸ τῆς. «Αὐτοῦ βρίσκεται ἡ γνώση· εἶναι συνδεδεμένη, ἄνευ ἀναλογισμοῦ, μὲ τὴν ζωὴ»⁹, ἀποφαίνεται ὁ Ντιλτάυ. Αὐτὴ τούτῃ ἡ ιδιότητα τοῦ ἀναλογισμοῦ πού συνιστᾶ ἐμμενές

* ΣτΜ: Βλ. *Lebensphilosophie und Phänomenologie* [Φιλοσοφία τῆς ζωῆς καὶ Φαινομενολογία]. Συζήτηση ντιλταϊνῆς τάσεως μὲ τὸν Χάιντεγγερ καὶ τὸν Χούσσερλ, *Philosophischer Anzeiger* 1929/30, 2η ἔκδ. Λειψία, Βερολίνο 1931 (ἀναφέρεται στὴν 3η ἔκδ. τοῦ *Wahrheit und Methode*, 1972).

9. ὁ.π., τ. VII, σελ. 18: «Das Wissen ist da, es ist ohne Besinnen, mit Erleben verbunden».

στοιχεῖο τῆς ζωῆς, ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Ντιλτάυ, τὴ βάση τῆς βιωμένης ἐμπειρίας πού ἔχουμε ὡς πρὸς τὴ σημασία. Ἡ ἐμπειρία τοῦ νοήματος μέσα στὴ συνοχὴ τῆς ζωῆς δὲν εἶναι δυνατὴ παρὰ μόνον ὅταν ἀπαγκιστρωνόμαστε ἀπὸ τὴν «ἐπιδίωξη τῶν ζωτικῶν τῆς στόχων»· ὁ ἀναλογισμὸς δὲν εἶναι ἐφικτὸς παρὰ μόνον ὅταν λάβουμε μία ὀρισμένη ἀπόσταση καὶ σταθοῦμε ὑπεράνω τῶν σχέσεων πού δημιουργοῦν οἱ διάφορες δραστηριότητές μας. Ὁ Ντιλτάυ τονίζει—καὶ δικαίως—ὅτι αὐτὸ πού ἀποκαλοῦμε νόημα τῆς ζωῆς διαπλάθεται ἔτσι, πολὺ πρὶν ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστημονικῆς ἐξαντικειμένωσης, μὲ τὴν φυσικὴ αὐτοθέαση τῆς ζωῆς. Ἡ φυσικὴ αὐτοθέαση τῆς ζωῆς βρῖσκει ἀντικειμενικὴ ἔκφραση στὴ σοφία τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν μύθων, καὶ κυρίως στὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης. Ἡ τέχνη ἀποτελεῖ ὄντως προνομιοῦχο ὄργανο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ζωῆς, διότι, εὐρισκόμενη «στὰ ὅρια μεταξὺ γνώσεως καὶ πράξεως»¹⁰, ἐπιτρέπει στὴ ζωὴ νὰ αὐτοαποκαλύπτεται σὲ τέτοιο βάθος, ὅπου εἶναι ἀδύνατο νὰ εἰσδύσουν ἢ παρατήρηση, ὁ ἀναλογισμὸς καὶ ἡ θεωρία.

Χρειάζεται ὅμως προσοχή, ὥστε τὸ ἀναλογιστικὸ νόημα τῆς ζωῆς νὰ μὴν περιορισθεῖ στὴν καθαρὴ ἔκφραση πού συναντοῦμε στὰ ἔργα τέχνης. Ἐπαναλαμβάνω: Κάθε ἔκφραση τῆς ζωῆς ἐπάγεται ἓνα εἶδος γνώσεως πού τὴν διαπλάθει ἐκ τῶν ἔσω. Ἡ ἔκφραση δὲν εἶναι ἄλλωστε ὁ πλαστικὸς ἀήρ (milieu) τοῦ πνεύματος—τὸ ἀντικειμενικὸ πνεῦμα τοῦ Ἐγγέλου—στὴν ἐπικράτεια τοῦ ὁποίου συ-

10. ὁ.π., τ. VII, σελ. 207.

σφαιρώνεται κάθε μορφή ανθρώπινης ζωής; Με τή γλώσσα, τις ηθικές αξίες και τους κανόνες δικαίου, τὸ ἄτομο—τὸ μεμονωμένο ὄν—ὑπερβαίνει πάντοτε τὴν μερικότητά του. Ὁ ἠθικός ἀὴρ ὅπου ἀναπνέει καὶ κοινωνεῖ, ἀποτελεῖ κάτι τὸ «σταθερὸ» ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ χαράζει πορεία μὲς ἀπὸ τις τυχαῖες συγκυρίες τῶν ὑποκειμενικῶν του ἐνορμήσεων. Με τὸ νὰ ἀφιερώνεται σὲ συλλογικούς σκοπούς, νὰ ἐπιδίδεται μὲ προσήλωσιν σὲ κοινοφελεῖς δραστηριότητες, ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Ντιλτάυ, ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴν μερικότητα καὶ τὴν ἐφήμερη ὕπαρξή του.

Ἐπ' αὐτοῦ θὰ συμφωνοῦσε ἀκόμη καὶ ὁ Ντρώζεν, ἀλλὰ στὴ σκέψη τοῦ Ντιλτάυ καθίσταται ἰδιαίτερος ἔκτυπο. «Ἀναζήτηση σταθερῶν μορφῶν¹¹»: ἰδοὺ κατὰ τὸν Ντιλτάυ ἡ οὐσιαστικὴ ροπή τῆς ζωῆς μας, ροπή ἢ ὁποῖα εἶναι παρούσα τόσο στὴ θεωρία καὶ τις ἐπιστῆμες, ὅσο καὶ στὸν ἀναλογισμό ποὺ συνεπάγεται πάντοτε ἢ πρακτικὴ ἐμπειρία. Καταλαβαίνει λοιπὸν κανένας ὅτι, κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ Ντιλτάυ, τόσο ἡ ἀντικειμενικότητα τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ὅσο καὶ ὁ θεωρητικὸς ἀναλογισμὸς τῆς φιλοσοφίας, ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος ἐκδιπλώσεως τῶν φυσικῶν ροπῶν τῆς ζωῆς. Τὸ μέλημα τοῦ Ντιλτάυ δὲν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο ἡ ἐπιφανειακὴ προσαρμογὴ τῆς μεθόδου τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου στὶς μεθοδεύσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ ἡ ἀνακάλυψιν ἑνὸς πραγματικὰ κοινού στοιχείου μεταξὺ τῶν δύο μεθόδων. Ἐκ τῆς οὐσίας τῆς, ἡ ἐμ-

11. ὁ.π., τ. VII, σελ. 347.

πειρικὴ μέθοδος ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ διασκελίζει τις τυχαῖες συγκυρίες ποὺ καθορίζουν τὴν ὑποκειμενικὴ παρατήρηση, καὶ νὰ ἀνακαλύπτει ἔτσι τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Ὁ μεθοδικὸς διασκελισμὸς τῶν τυχαίων συγκυριῶν ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν καθαρὰ ὑποκειμενικὴ ὀπτική καὶ ἡ ἀπόκτηση μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἱστορικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς γνώσεως, ἀποτελοῦν τὴ βαθύτερη βλέψη τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου. Καταλήγουμε ἔτσι νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ἀνάλογο εἶναι τὸ νόημα καὶ ἡ πρόθεση τοῦ φιλοσοφικοῦ ἀναλογισμοῦ τουλάχιστον ὅταν, παραιτούμενος ἀπὸ τὴν ἀξίωση νὰ φθάσει στὴν καθαρὴ γνώση μὲσφ τῆς ἀνάλυσης τῶν ἐνοιῶν, «αὐτοεξαντικειμενοποιεῖται ὡς ἀνθρώπινο καὶ ἱστορικὸ γεγονός»¹².

Μὲ ἀποκλειστικὸ ἄξονα τὴ σχέση μεταξύ ζωῆς καὶ γνώσεως, ἡ θέση τοῦ Ντιλτάυ ἀντιστέκεται ἐπιτυχῶς στὴν ἰδεαλιστικὴ μομφὴ περὶ «ἱστορικοῦ σχετικισμοῦ». Ὅταν ἐπιζητεῖται ἡ ἐρρίζωση τῆς φιλοσοφίας στὸν ἀρχέγονο πυρήνα τῆς ζωῆς, τότε πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθῆ ἢ ἀναζήτηση ἑνὸς ἀπλοῦ συστήματος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου δὲν θὰ ὑπάρχει ἀντίφαση μεταξύ τῶν ἀποφάνσεων (énoncés) καὶ τῶν ἐνοιῶν. Ὁ ρόλος ποὺ διαδραματίζει στὴ ζωὴ ἢ Besinnung—ἢ συνειδητοποίηση, ὁ ἀναλογισμὸς—πρέπει, σύμφωνα μὲ τὸν Ντιλτάυ, νὰ εἶναι καὶ ὁ ρόλος ἐπίσης τοῦ φιλοσοφικοῦ ἀναλογισμοῦ. Ὁ φιλοσοφικὸς ἀναλογισμὸς ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος αὐτοσυνειδησίας (Selbstbesinnung) ποὺ ἀρτιώνει τὸν ἀναλογιστικὸ χαρακτήρα τῆς ζωῆς. Ἡ

12. ὁ.π., τ. V, σελ. 339 κ.έ. Βλ. τ. VIII.

φιλοσοφία επομένως πρέπει να κατανοείται ως εξαντικειμενοποίηση της ζωής. "Έτσι η φιλοσοφία γίνεται «φιλοσοφία της φιλοσοφίας», αλλά όχι με την έννοια ή τις αξιώσεις που είχε άλλοτε ο ιδεαλισμός. Το είδος του φιλοσοφικού αυτού αναλογισμού δεν αποβλέπει στην οικοδόμηση της μόνης και μοναδικής έφικτης φιλοσοφίας επί τη βάσει μιας ένιαίας θεωρητικής αρχής· ακολουθεί αντιθέτως την πορεία προς την ιστορική Selbstbesinnung. Και υπ' αυτή την έννοια, ή μομφή του σχετικισμού διόλου δεν τον άγγίζει.

Ο Ντιλτάυ βεβαίως δεν έπαυσε να μελετά το πρόβλημα του σχετικισμού, ούτε να διαλογίζεται πώς θα μπορούσε να διασφαλισθεί ή αντικειμενικότητα στο έσωτερικό όλων αυτών των σχετικότητων, πώς θα μπορούσε να γίνει καταληπτή ή σχέση μεταξύ πεπερασμένου και άπειρου. «Σκοπός μας, δήλωνε, είναι να εξηγήσουμε πώς οι σχετικές αξίες μιας εποχής μπορούν να αποκτήσουν κατά κάποιον τρόπο απόλυτη έμβέλεια»¹³. Θα ήταν μάταιο όμως να αναζητήσουμε στο έργο του Ντιλτάυ μια δραστική άποκριση στο πρόβλημα του σχετικισμού. "Όχι τόσο γιατί δεν μπόρεσε να βρει αυθεντική απάντηση, όσο γιατί το πρόβλημα αυτό σε τελική ανάλυση δεν άγγιζε τον άληθινό πυρήνα της σκέψης του. Πράγματι, κατά την εκδίπλωση της ιστορικής αυτοσυνειδησίας -Selbstbesinnung- που όδηγούσε τον Ντιλτάυ από σχετικότητα σε σχετικότητα, ο ίδιος είχε πάντοτε την αίσθηση πώς βρίσκεται κιόλας στο

13. δ.π., τ. VII, σελ. 290.

δρόμο του απόλυτου. Από την άποψη αυτή, ο λόγος του Έρνέστου Τραιλτς (Troeltsch) συνοψίζει πολύ ώραία το έργο του Ντιλτάυ: «από τη σχετικότητα προς την ολότητα». Η έκφραση ταιριάζει τέλεια με την απόφανση του ίδιου του Ντιλτάυ: «πρέπει να έχεις συνείδηση ότι είσαι όν προοικονομημένο»¹⁴. Είναι φανερό ότι σε αυτούς τους λόγους συμπυκνώνεται μία άπερίφραστη κριτική κατά του ιδεαλισμού, για τον όποιο ή αλήθεια ή η τελείωση της συνείδησης είναι πραγματική μόνον ως άπειρη συνείδηση, δηλαδή ως απόλυτο Πνεύμα.

Όταν όμως εξετάζει κανένας τους ακατάπαυστους διαλογισμούς του Ντιλτάυ γύρω από τη μομφή περί σχετικισμού, αντιλαμβάνεται εύκολα πώς ούτε ο ίδιος κατανοούσε με σαφήνεια την αντιιδεαλιστική έμβέλεια της φιλοσοφίας του, που έμπνεόταν από το πρόβλημα της «ζωής». Πώς αλήθεια να εξηγήσουμε διαφορετικά το γεγονός ότι ο Ντιλτάυ δεν αντιλήφθηκε ποιά ήταν το νοσηιαρχικό αίτιο της μομφής περί σχετικισμού, νοσηιαρχισμός που είναι ασυμβίβαστος όχι μόνο με την έσχατη έμβέλεια της ίδιας της φιλοσοφίας της ζωής, αλλά και με το ίδιο το σημείο της άφετηρίας του: η έμμένεια της γνώσεως στους κόλπους της ίδιας της ζωής.

Ο βαθύτερος λόγος της άσυνέπειας αυτής στη σκέψη του Ντιλτάυ έγκειται χωρίς άλλο στον λανθάνοντα καρτεσιανισμό του. Οι ιστορικοφιλοσοφικοί του αναλογισμοί για τη θεμελίωση των έπιστημών του ανθρώπου είναι στην

14. δ.π., τ. V, σελ. 364.

πραγματικότητα ασυμβίβαστοι με το αφηρητικό σημείο της δικής του της φιλοσοφίας της ζωής. Ο ίδιος απαιτούσε από τη φιλοσοφία του να επεκταθεί σε όλους τους τομείς, στους οποίους «ή συνείδηση, υίοθετώντας αναλογιστική και διαπορηματική στάση, θα απελευθερωθεί από το κράτος των αυταρχικών δογμάτων και θα στραφεί προς την απόκτηση αληθινής γνώσης»¹⁵. Νομίζουμε ότι στη φράση αυτή αντικατοπτρίζεται αρμονικά το πνεύμα της νεώτερης επιστήμης και της φιλοσοφίας γενικότερα. Για τουτό και κανείς δεν μπορεί να αγνοήσει τους καρτεσιανούς της αντίλαλους. Το περίεργο μολαταῦτα είναι πώς ο Ντιλτάῦ την έννοει κατά πολύ διαφορετικό τρόπο: «Παντού και πάντα, ή ζωή μας κάνει να αναλογιζόμαστε τὰ ὅσα ὑπάρχουν και συμβαίνουν μέσα της, ὁ αναλογισμὸς ὁδηγεῖ στην ἀμφιβολία, και ή ζωή δὲν μπορεί να ἀντισταθεῖ στην ἀμφιβολία παρά μόνον ἀκολουθώντας τή σκέψη, ἕως ὅτου ἀποκτήσει ἔγκυρη γνώση»¹⁶. Ἀπό τὸ παράθεμα καταδεικνύεται ὅτι στην πραγματικότητα τὸ ζήτημα γιὰ τὸν Ντιλτάῦ δὲν εἶναι, ὅπως γιὰ τὶς ἐπιστημολογίες καρτεσιανῆς ἐμπνεύσεως, ή κατάλυση τῶν φιλοσοφικῶν προκαταλήψεων, ἀλλὰ τὸ ὅτι ή πραγματικὴ ζωὴ στην ὁλότητά της —ή ήθική, θρησκευτικὴ και νομικὴ παράδοση κλπ.— προκαλεῖ κατ' ἀναγκαιότητα τὸν ἀναλογισμὸ και ζητεῖ μία νέα λογικὴ τάξη. Στὸ χωρίο αὐτὸ λοιπὸν, ὁ Ντιλτάῦ με τὶς λέξεις «γνώση» και «ἀναλογισμὸς» έννοει

15. ὁ.π., τ. VII, σελ. 6.

16. ὁ.π.

κάτι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἀπλή ἐμμένεια τῆς γνώσεως μέσα στη ζωή, τὴν καθολικὴ ἐμμένεια γιὰ τὴν ὁποία κάναμε λόγο προηγουμένως. Πράγματι, οἱ ζωντανὲς παραδόσεις, ὅπως ή ήθική, θρησκευτικὴ και νομικὴ παράδοση, στηρίζονται πάντα —και ἄνευ ἀναλογισμοῦ— στη γνώση πὸν διαθέτει αὐτομάτως ή ζωή περὶ τοῦ ἑαυτοῦ της. Ἔχουμε ἤδη ἐπισημάνει ὅτι, με τὸ να ἀφιερώνεται στην παράδοση, τὸ ἄτομο ἀνέρχεται στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀντικειμενικοῦ Πνεύματος. Θα συμφωνήσουμε λοιπὸν με τὸν Ντιλτάῦ, ὅταν δηλώνει πὸς ή ἐπίδραση πὸν ἀσκειῖται ἀπὸ τὴ σκέψη πάνω στη ζωή «ἀπορρέει ἀπὸ μία ἐνδόμυχη ἀνάγκη, τὴν ἀνάγκη να ἐντοπισθεῖ, στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ἀσταθῶν διακυμάνσεων πὸν χαρακτηρίζουν τὶς αἰσθητηριακὲς ἀντιλήψεις, τὶς ἐπιθυμίες και τὰ παθήματα, ἕνα στέρεο κρηπίδωμα πὸν να καθιστᾶ δυνατὴ μία σταθερὴ και ἀρμονικὴ συμπεριφορά»¹⁷. Τοῦτο ὅμως ἐπιτυγχάνεται ἀκριβῶς χάρη στίς ἐξαντικειμενώσεις τοῦ πνεύματος, ὅπως ή ήθική, τὸ θετικὸ δίκαιο και ή θρησκεία, πὸν συνδέουν τὸ μεμονωμένο ὄν με τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς κοινωνίας. Ἴδου λοιπὸν τί εἶναι ἀσυμβίβαστο με τὴ φιλοσοφία τῆς ζωῆς τοῦ Ντιλτάῦ: ὅτι μπροστὰ σε ὅλες αὐτὲς τὶς ἐξαντικειμενώσεις τοῦ πνεύματος, ζητεῖ συγχρόνως να υίοθετηθεῖ και μία «ἀναλογιστικὴ και διαπορηματικὴ» στάση, ή ὁποία ὅμως εἶναι ἔργο «ἐπιστημονικῆς» τάξεως. Ὁ Ντιλτάῦ παραμένει ἐδῶ προσκεκολλημένος στὸ ἐπιστημονικὸ ἰδεῶδες τοῦ διαφωτισμοῦ. Πλήν ὅμως εἶναι τόσο

17. ὁ.π.

λίγα τὰ σημεῖα συμφωνίας μεταξύ τῆς φιλοσοφίας τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῆς συνειδητοποίησης (Besinnung) ποὺ ἐνέχει ἡ ζωὴ, ὥστε ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς τοῦ Ντιλτάῦ νὰ ἀντιπολιτεύεται μὲ τὸν ριζοσπαστικότερο τρόπο ἀκριβῶς τὸ νοσηριαρχικὸ καὶ δογματικὸ πνεῦμα τῶν Φώτων.

*

* *

Πράγματι, ἡ βεβαιότητα ποὺ ἀποκτᾶται διὰ τῆς ἀμφιβολίας διαφέρει τελείως ἀπὸ τὴν ἄμεση βεβαιότητα τὴν ὁποία ἔχουν στοὺς κόλπους τῆς ζωῆς οἱ σκοποὶ καὶ οἱ ἀξίες ποὺ προβάλλονται στὴ συνείδηση μὲ ἀπόλυτη ἀξίωση. Ὑπάρχει μία διαφορὰ ἀποφασιστικῆς σημασίας ἀνάμεσα στὴ βεβαιότητα ποὺ ἀποκτᾶται στοὺς κόλπους τῆς ζωῆς καὶ στὴ βεβαιότητα τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ βεβαιότητα ποὺ ἐξασφαλίζουν οἱ ἐπιστῆμες ἔχει πάντοτε καρτεσιανὸ ἀντίλαλο· εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα κριτικῆς μεθόδου. Ἡ κριτικὴ μέθοδος θέτει σὲ ἀμφισβήτηση τίς προσυνειλημμένες γνώμες, προκειμένου μέσῳ νέου ἐλέγχου νὰ προσέλθει στὴν ἐπικύρωση ἢ τὴ διόρθωσή τους. Καὶ δικαίως ἐδῶ γίνεται λόγος περὶ μεθοδικῆς ἀμφιβολίας. Χρησιμοποιώντας τὸ τέχνασμα τῆς ὑπερβολικῆς ἀμφιβολίας μὲ τὸν ἐμπειρικὸ τρόπο τῶν ἐργαστηριακῶν πειραμάτων, ὁ Καρτέσιος ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξει στοὺς περίφημους *Στοχασμούς* του τὸ *fundamentum inconcussum*: τὴν αὐτοσυνείδηση. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ μεθοδικὴ ἐπιστῆμη θέτει κατ' ἀρχὴν σὲ ἀμφισβήτηση ὅλα ὅσα μποροῦν νὰ ἀμφισβητηθοῦν, προκειμένου ἔτσι νὰ ἀποκτήσει τὴ βεβαιότητα τῶν γνώσεών

της. Τὸ χαρακτηριστικὸ ὅμως τῆς σκέψης τοῦ Ντιλτάῦ εἶναι ὅτι δὲν διακρίνει τὴ μεθοδικὴ ἀμφιβολία ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία ποὺ μᾶς κυριεύει χωρὶς συγκεκριμένη αἰτία, αὐτομάτως. Σύμφωνα μὲ τὸν Ντιλτάῦ, ἡ ἐπιστημονικὴ βεβαιότητα δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐπαλήθευση τῆς βεβαιότητας ποὺ κυριαρχεῖ στοὺς κόλπους τῆς ζωῆς. Αὐτὸ βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Ντιλτάῦ ἀγνόησε τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ζωῆς μὲ ὅλη τὴ βαρύτητα ποὺ τῆς προσδίδει ἡ ἀπτή ἱστορικότητα. Ἀπεναντίας μάλιστα, ὅσο περισσότερο προσηλινόταν στις νεώτερες ἐπιστῆμες, τόσο περισσότερο ἐνοιώθη νὰ ἐπιτείνεται μέσα του ἡ ἔνταση ἀνάμεσα στὴν παράδοση τῶν πνευματικῶν καταβολῶν του καὶ στις ἱστορικὲς δυνάμεις ποὺ ἀπεδέσμευε ὁ νεώτερος βίος. Τὸ ὅτι ἀναζητοῦσε ἓνα «στέρεο κρηπίδωμα», ὅπως τὸ ἀποκαλεῖ, ὀφείλεται ἀκριβῶς σὲ ἓνα εἶδος ἀμυντικοῦ ἐνστίκτου ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσεται μέσα του μπροστὰ στὴν τρομακτικὴ πραγματικότητα τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ὑπερικήσει τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ζωῆς, εἶχε τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ εὑρισκε αὐτὸ τὸ «στέρεο κρηπίδωμα» στὴ σφαῖρα τῆς ἐπιστήμης, καὶ ὄχι στὴν ἀσφάλεια ποὺ θὰ μπορούσε νὰ παράσχει ἡ ἐμπειρία τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς.

Ἡ προσωπικὴ διεργασία τῆς ἐκκοσμικεύσεως ποὺ μεταλλάσσει τὸν Ντιλτάῦ ἀπὸ σπουδαστὴ θεολογίας σὲ φιλόσοφο, μπορεῖ νὰ παραλληλισθεῖ μὲ τὴν ἱστορικὴ διεργασία ποὺ ὀδήγησε στὴ γέννηση τῶν νεώτερων ἐπιστημῶν. Ὅπως ἀκριβῶς οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες ἔρχονται νὰ φωτίσουν τὰ μυστικὰ τῆς φύσεως μὲ περιορισμένο ἀλλὰ ἀσφαλὲς φῶς, ἔτσι καὶ στὰ μυστήρια τῆς ζωῆς ἀντιπαρατάσσεται τῶρα ἡ ἐπιστημονικῶς ἀνεπτυγμένη δύναμη τοῦ

«κατανοεῖν». Ἡ φιλοσοφία τῶν Φώτων ἀρτιώνεται μετὰ τὴν ἱστορική συνείδηση.

*
* *

Μόνο εἰάν ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, θὰ κατανοήσουμε σὲ τί συνίσταται ἡ ἐξάρτηση τοῦ Ντιλτάυ ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ τοῦ Ρωμαντισμοῦ. Πράγματι, ἡ ρωμαντικὴ ἐρμηνευτικὴ συγκαλύπτει τὴν οὐσιαστικὴ διαφορά πού ὑφίσταται μεταξὺ ἱστορικῆς ἐμπειρίας καὶ ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἐπιτρέπει δηλαδὴ νὰ παραθεωρεῖται ἡ οὐσιαστικὴ ἱστορικότητα τοῦ γνωστικοῦ τρόπου τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ παράλληλα καθιστᾷ δυνατό τὸ συντονισμό τους μετὰ τὴ μεθοδολογία τῶν ἐπιστημῶν τῆς φύσεως. Ἔτσι, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ παραδείγματος χάριν τὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Ντιλτάυ διατηρεῖ ἕνα ὀρισμένο ἰδεῶδες «ἀντικειμενικότητας», πού ἐξασφαλίζει ἀπλῶς τὴν «ἰσοτιμία» τους μετὰ τὶς μαθηματικὲς ἐπιστῆμες. Ἐξ οὗ καὶ ἡ συχνὴ χρῆση τῆς λέξεως «ἀποτελέσματα» στὴν ὁποίαν ἀρέσκεται ὁ Ντιλτάυ καθὼς καὶ ἡ προτίμησή του γιὰ τὶς μεθοδολογικὲς περιγραφές, χρῆση καὶ προτίμηση πού ἐξυπηρετοῦν τὸν ἴδιον σκοπό. Ἡ ἐρμηνευτικὴ τοῦ Ρωμαντισμοῦ τοῦ εἶναι πρόσφορη, διότι παραγνωρίζει ἐξίσου τὴν ἱστορικὴ φύση τῆς ἐμπειρίας πού ἀποτελεῖ τὴ βάση τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐρμηνευτικὴ τοῦ Ρωμαντισμοῦ ξεκινᾷ πράγματι ἀπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι καθαυτὸ ἀντικείμενο τῆς κατανοήσεως εἶναι τὸ κείμενο πού δίδεται πρὸς ἀποκρυπτογράφηση καὶ κατανοήση, καὶ ὅτι κάθε συνάντησή μετὰ ἕνα κείμενο εἶναι συνάντησή τοῦ πνεύ-

ματος μετὰ τὸν ἑαυτὸ του. Κάθε κείμενο εἶναι ἀρκετὰ ἀνοικεῖο, ὥστε νὰ θέτει ἕνα πρόβλημα, καὶ συγχρόνως ἀρκετὰ οἰκεῖο, ὥστε, κατ' ἀρχὴν, νὰ καθιστᾷ δυνατὴ τὴν ἀποκρυπτογράφηση τοῦ νοήματός του, ἔστω κι ἂν τὸ μόνο πρᾶγμα πού γνωρίζει κανεὶς ἐκ τῶν προτέρων σὲ σχέση μετὰ τὸ ἀναγιγνωσκόμενο κείμενο, εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ γραπτῶν λόγων, δηλαδὴ, περὶ πνεύματος.

Ὅπως διαπιστώνει κανεὶς στὸ ἔργο τοῦ Σλάιερμάχερ, πρότυπο τῆς ἐρμηνευτικῆς εἶναι ἡ ἀμοιβαία κατανοήση πού ἐπιτυγχάνεται στὴ σχέση τοῦ ἐγὼ πρὸς τὸ ἐσύ. Ἡ κατανοήση ἑνὸς κειμένου παρέχει τὴ δυνατότητα τέλειαις συνεννοήσεως κατὰ τρόπο ἀνάλογο μετὰ τὴν κατανοήση τοῦ ἐσύ. Αὐτὸ στὸ ὁποῖο ἀποβλέπει ἕνας συγγραφέας διαφαίνεται ἄμεσα ἀπὸ τὸ κείμενό του· συγγραφέας καὶ ἐρμηνευτὴς εἶναι ἀπολύτως ὁμοχρόνιοι. Ἴδου ὁ θρίαμβος τῆς μεθοδολογικῆς μεθόδου· νὰ συλλάβεις τὸ πνεῦμα τοῦ παρελθόντος ὡς παρὸν, νὰ δεξιωθεῖς τὸ ἀνοικεῖο ὡς οἰκεῖο. Εἶναι προφανὲς λοιπὸν ὅτι, παρὰ τὴν ποικιλία τῶν μεθόδων, δὲν ὑφίσταται πλέον «διαφορά» μεταξὺ φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, καθότι, τόσο στίς μὲν ὅσο καὶ στίς δέ, ἀπευθύνουμε τὰ ἐρωτήματά μας πρὸς ἕνα ἀντικείμενο πού εἶναι ἤδη παρὸν καὶ τὸ ὁποῖο ἐμπεριέχει ὅλη τὴν ἀπάντησή.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, ὁ Ντιλτάυ ἐπιτυγχάνει πλήρως τὸ στόχο του: αἰτιολόγησε ἐπιστημολογικῶς τὶς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου, συλλαμβάνοντας τὸν ἱστορικὸ κόσμον ὡς κείμενο πού ἔχει ἀνάγκη ἀποκρυπτογράφησης. Ἡ ἀπόφανση αὐτῆ συνοψίζει ὠραῖα τὴ θέση τῆς «ἱστορικῆς σχολῆς». Ἡδὲ ὁ Ράνκε ἔτασσε ὡς ἱερὸν καθῆκον τοῦ ἱστο-

ρικού τὴν ἀποκρυπτογράφηση τῶν ἱερογλυφικῶν τῆς ἱστορίας. Ἄλλὰ ὁ Ντιλτάυ προχωρεῖ περισσότερο. Τὸ νόημα τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος εἶναι ἀρκετὰ διάφανο γιὰ νὰ ἀποκρυπτογραφεῖται ἐν εἴδει κειμένου μόνο γιὰ τὸν ἑρμηνευτὴ, ὁ ὁποῖος ἀνάγει τὴν ἱστορία στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος. Τὸ συμπέρασμα εἶναι τοῦ ἴδιου τοῦ Ντιλτάυ, ὁ ὁποῖος καὶ παραδέχεται ἔτσι ὅτι ἡ σκέψη του πηγάζει ἀπὸ τὴν ἑγελειανὴ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος. Καὶ ἐνῶ ἡ ρωμαντικὴ ἑρμηνευτικὴ τοῦ Σλάιερμάχερ φιλοδοξοῦσε νὰ ἀποτελέσει καθολικὸ ὄργανο τοῦ πνεύματος, πλὴν ὅμως, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὄργανου αὐτοῦ, περιοριζόταν στὸ νὰ ἐκφράζει τὴ σωτηριώδη δύναμη τῆς χριστιανικῆς πίστεως, σύμφωνα μὲ τὴν ντιλταϊνὴ Grundlegung (θεμελίωση) τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἑρμηνευτικὴ εἶναι τὸ τέλος τῆς ἱστορικῆς συνείδησης. Στὴν ὀπτικὴ τῆς δὲν ὑφίσταται παρὰ μόνο μία λογῆς γνώση τῆς ἀλήθειας: ἡ γνώση ποὺ κατανοεῖ τὴν ἑκφραση, καὶ ἀπὸ τὴν ἑκφραση, τὴ ζωὴ. Τίποτε δὲν εἶναι ἀκατανόητο στὴν ἱστορία. Τὰ πάντα κατανοοῦνται, διότι τὰ πάντα ὁμοιάζουν μὲ κείμενο. «Ὅπως ἀκριβῶς τὰ γράμματα μιᾶς λέξεως, ἔτσι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἱστορία ἔχουν μία σημασία»¹⁸, δήλωνε ὁ Ντιλτάυ. Συνεπῶς ἡ μελέτη τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος συλλαμβάνεται ὄχι ὡς ἱστορικὴ ἐμπειρία, ἀλλὰ ὡς ἀποκρυπτογράφηση. Ἴδου μία σπουδαία διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς ἀντιλήψεις τοῦ Ντιλτάυ καὶ στὶς ἀπόψεις τῆς ρωμαντικῆς ἑρμηνευτικῆς, ποὺ δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγει κάτω ἀπὸ τὴν ἐκδηλῆ συνάφειά τους.

18. ὁ.π., τ. VII, σελ. 291.

Ὅμως ἡ ἱστορικὴ ἐμπειρία καθορίζεται ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ κεκτημένο ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀπορρέει, καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴ ρίζα τῆς· συνεπῶς δὲν θὰ καταστρεῖ ποτὲ καθαρὴ μέθοδος. Θὰ ὑπάρχει ἀσφαλῶς πάντοτε τρόπος νὰ παράγονται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία αὐτὴ γενικοὶ κανόνες, πλὴν ὅμως τὸ μεθοδολογικὸ νόημα τοῦ ἐγχειρήματος δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐξαγωγή καθαυτοῦ νόμου ποὺ θὰ μπορούσε νὰ καλύπτει κατὰ τρόπο ἐνιαῖο τὸ σύνολο τῶν δεδομένων καὶ συγκεκριμένων περιπτώσεων. Οἱ ἐμπειρικοὶ κανόνες —γιὰ τὸ λόγο ὅτι διαμορφώνονται ἀπὸ τὴ χρῆση— ὀφείλουν καὶ νὰ ἐπαληθεύονται πάντα διὰ τῆς χρήσεως. Αὐτὴ εἶναι γενικότερα καὶ ἡ μόνη ἐγκυρότητα τῶν γνώσεων ποὺ μᾶς προσπορίζουν οἱ ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν θὰ ἐπιτύχουν ποτὲ κανένα ἄλλο εἶδος «ἀντικειμενικότητος», πέραν αὐτῆς ποὺ συγκομίζει κάθε ἐμπειρία.

Ἡ προσπάθεια ποὺ κατέβαλε ὁ Ντιλτάυ γιὰ νὰ κατανοήσῃ τις ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου μὲ ἀφετηρίαν τὴ ζωὴ καὶ τὴ βιωμένη ἐμπειρία, δὲν εὐδόκησε ποτὲ νὰ ἐναρμονισθεῖ πραγματικὰ μὲ τὴν καρτεσιανὴ ἔννοια τῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ τὴν ὁποία οὔτε ὁ ἴδιος κατάφερε νὰ ἀπαλλαγεῖ. Ὅσο κι ἂν τόνιζε τις «θεωρητικὲς» τάσεις τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς, τὴν ἐλκτικὴ δύναμη αὐτοῦ τοῦ «στέρους κρηπιδώματος» ποὺ ἐνυπάρχει στὴ ζωὴ, ἡ δική του ἔννοια τῆς ἀντικειμενικότητος τὴν ὁποίαν ἀνάγει σὲ ἀντικειμενικότητα τῶν «ἀποτελεσμάτων», παραμένει προσκολλημένη σὲ μία ἀρχὴ πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς βιωμένης ἐμπειρίας. Γιὰ τοῦτο καὶ δὲν κατόρθωσε νὰ ἐπιλύσει τὸ πρόβλημα ποὺ ἔθεσε: πῶς θὰ αἰτιολογηθοῦν οἱ ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ καταστοῦν ἰσότητες πρὸς τις φυσικὲς ἐπιστῆμες.